

Osmanlı Ordusunda Hizmet Eden Ermeni Asker ve Ailelerinin Sevk Edilmeyeceğine Dair Mukarrerat

Güzin Çaykırın*

2990

Özet

27 Mayıs 1915'te kabul edilen "Sevke ve İskân Kanunu", 1 Haziran 1915'te dönemin resmi gazetesi *Takvim-i Vekayi*'de yayınlanarak yürürlüğe girmiştir. Söz konusu kanun, Ermeni iddialarına göre bütün Ermenileri imha planının üçüncü safhasıdır. Bu iddialara karşılık Osmanlı coğrafyasında yaşayan bütün Ermenilerin sevk edilmediği; hasta ve âmâlar, yetim çocuklar, dul kadınlar, Katolik ve Protestan mezhebinden olanlar, memurlar, tüccarlar, Ermeni mebus ve aileleri, bazı amele ve ustaların sevkten muaf tutulmaları için özel kararlar alındığı bilinen bir gerçektir. Bu özel kararlardan biri de, Osmanlı ordusunda hizmet eden Ermeni asker ve aileleri içindir. Bu makalenin ana konusunu oluşturan bu karara göre sevk ettirilecek Ermenilerden velisi asker veya memur olanlar ile aileleri buldukları mahallerde kalacak ve sevk edilmeyeceklerdir.

Anahtar Kelimeler: *Sevke ve İskân Kanunu, Sevk, Ermeniler, Ermeni askerler, Soykırım İddiaları.*

Sevkiyatın ne şekilde düzenleneceği bakındaki görüşümü bir cümle ile özetliyorum: Açlıktan ve saldırdan Ermeniler ölmeyecektir.¹

13 Nisan 1916

4. Ordu Komutanı Ahmet Cemal

Giriş

Osmanlı Devleti, Birinci Dünya Savaşı süresince bütün güçlerini değerlendirerek yaşama mücadelesi vermiştir. Bu mücadele, savaşın kazanılmasından başka bir şey için değildir. Elbette Osmanlı Devleti de diğer bütün devletler gibi savaşa, kaybetmeyi düşünerek girmemiştir. Ancak savaşın başlamasından sonra ortaya çıkan yeni koşullar bir takım tedbirlerin alınmasını zorunlu kılmıştır. İşte bu alınan zorunlu tedbirlerden biri de "Sevke ve İskân Kanunu"dur. Söz konusu tedbir ile cephe gerisinde Müslüman köylerini basan ve ordunun harekâtını zorlaştıran Ermenilerin, başka bir Osmanlı yerleşim yerine göçü sağlanmıştır. Ermeni iddialarına göre ise bütün Ermenileri imha planının üçüncü safhasıdır.² Oysaki söz konusu kanunun hemen akabinde hasta ve âmâlar, yetim çocuklar, dul kadınlar, Katolik ve Protestan mezhebinden olanlar, memurlar, tüccarlar, Ermeni mebus ve aileleri, bazı amele ve ustaların sevkten muaf tutulmaları için kararlar alınmıştır.³ Bu kararlardan biri de Osmanlı ordusunda hizmet eden Ermeni asker ve aileleri içindir. Karara göre sevk ettirilecek Ermenilerden velisi asker veya memur olanlar ile aileleri buldukları mahallerde kalacak, sevk edilmeyecektir.⁴ Söz konusu karardan hareketle bu makalenin ana konusu Ermeni asker ve ailelerinin sevk edilmediğini belgelerle açıklamaya çalışmaktır.

(*) Ankara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Öğrencisi. guzincaykiran@gmail.com

(1) Arşiv Belgeleriyle Ermeni Faaliyetleri 1914-1918, C: VIII, Ankara: ATASE, 2005, s. 107.

(2) Poğosyan, S., A. Saryan., E. Hovhannesyan. *Hayods Patmutyun* [Ermeni Tarihi], Yerevan: Haçatur Abovyanı Anvan Haykakan Petekan, 2009, s. 229.

(3) *Osmanlı Belgelerinde Ermeniler 1915-1920*, Ankara: Devlet Arşivleri Genel Müdürlüğü Nu: 14, 1995, s. 10.

(4) ATASE. Koleksiyon: BDH, K: 2288, G: 14, B: 4-1.

Asıl konuya geçmeden önce “Sevk ve İskân Kanunu” ile ilgili olarak bir yanılığın açıklığı kavuşturmak uygun olacaktır. Kanunun yürürlüğe girmesinden sonra icrası için ilgili birimlere gönderilen ve ilgili birimlerden alınan çeşitli belgelerde Ermenilerin “sevk ve iskân”ı için *sevk, tebid, ihraç, nakl, tebdil-i mekân, tebdil-i iskân, iz'am, tard, tabliye* ve *tehcir* gibi kelimelerle ifade edilmiştir. Söz konusu kelimeler içinde kanun için “tehcir” kelimesini kullanma yanılığı kanunu asıl maksadından uzaklaştırarak “Tehcir Kanunu” olarak anılmasına ve sevk edilen Ermeniler için Osmanlı Devleti’nin almış olduğu “iskân tedbiri”nin göz ardı edilmesine sebep olmuş ve olmaya devam etmektedir.

Ermeni Sevkiyatı ve Ermeni “Soykırım” İddiaları

27 Mayıs 1915’te kabul edilen “Sevk ve İskân Kanunu”, 1 Haziran 1915’te dönemin resmî gazetesi *Takvim-i Vekayi*’de yayınlanarak yürürlüğe girmiştir. Kanunun yürürlüğe girmesinden sonra 10 Haziran 1915’te Ermenilerin sevklerini gerektiren sebeplere ilişkin Bakanlar Kurulu Kararı’nda, Ermenilerin “ordunun harekâtını zorlaştırması” -erzak ve askerî malzeme nakliyatını güçleştirdikleri, düşmanla iş birliği yapmak ve birlikte hareket etmek emelinde oldukları, ayrıca düşman saflarına katıldıkları, yurt içinde askerî kuvvetlere ve masum halka silahlı saldırılar düzenledikleri, düşmanın deniz kuvvetlerine malzeme sağladıkları, müstahkem mevkiileri düşmana göstermeye cesaret ettikleri- zorunlu göçün gerekçesi olarak gösterilmiştir. Söz konusu kararda:

Devletin temel çıkarları için uygun görülen bu tedbirin uygulanması devletin varlığını ve güvenliğini muhafaza için devam eden uygulamalar ve fedakârca düzenlemeleri bozmaya yönelik zararlı hareketlerin etkili bir şekilde bertaraf edilmesi mutlak surette gerekli görülmüştür. Ermenilerin gidecekleri yerlere rahat bir şekilde taşınmaları ve ulaştırılması ile yolculukları boyunca

istirahatlerinin sağlanması, can ve mallarının korunması ve tespit edilen yerlerine vardıklarında kesin olarak yerleştirilmelerine kadar göçmenler ödeneğinden işleri sağlanacak, daha önce sahip oldukları malî ve ekonomik durumları oranında, kendilerine emlak ve arazi dağıtılacaktır. Muhtaç olanlara, devlet tarafından evler inşa edilecek, çiftçilere tohumluk, meslek sahiplerinden ihtiyacı olanlara alet ve edevat dağıtılacaktır. Ayrıldıkları yerlerde kalan eşya ve mallarının ya da bunların değerlerinin karşılığı kendilerine aynı şekilde verilecektir.⁵

Görüldüğü üzere, karar ile Osmanlı Devleti’nin birçok cephede savaştığı dikate alınırca savaş koşulları içinde dahi Ermenilerin sevkiyatı için birçok ayrıntı düşünülmüştür.

Bunlara ek olarak sevk edilecek Ermenilerden borçların alınmayacağı, sevk edilen Ermenilerin muhafazalarına itina olunacağı, mallarının muhafaza edileceği, ihtida eden [din değiştiren], evlenen ve güvenilir kimselerin yanına bırakılan çocukların şahsi mülklerinin korunacağına yönelik alınan kararlar, pek çok arşiv belgesi ile örneklendirilebilir.

Ermeni sevk ve iskânı, 15 Mart 1916 da Talat Paşa’nın emriyle durdurulmuş,⁶ sonrasında savaş sebebiyle başka yerlere nakledilen Ermenilerin iâşe ve iskânının temin edilerek emniyet içinde geri dönmeleri⁷ ile 1918’de memleketlerine iade edilmeleri,⁸ devlet tarafından teminat altına alınmıştır. Günümüzde, Hatay/Samandağ ilçesi Vakıflı Köyü’nde yaşayan Ermeniler, Suriye’nin Kesep ve Neccar bölgelerine sevk edilip geri dönenlere en güzel örnektir.

“Belgelerle” kanıtlanmış bu tarihi gerçekliklere rağmen Ermeniler “Soykırım” iddialarını, Jön Türkler’in I. Dünya Savaşı’nı

(5) *Arşiv Belgeleriyle Ermeni Faaliyetleri 1914-1918*, C: I, s. 131-132.

(6) a.g.e., s. 134.

(7) a.g.e., s. 175-176.

(8) a.g.e., s. 183.

fırsat bilerek Batı Ermenilerini imha planını “uyguladıklarına” dayandırmaktadır. Söz konusu iddiaya göre Osmanlı Hükümeti, “soykırım”ı gerçekleştirmek için hazırladığı göç planını üç safhada uygulamıştır.

Birinci safhada 300.000 Ermeni askere alınmış sonra silahsızlandırılarak küçük gruplar halinde askeri bölgelerin dışında infaz edilmişlerdir. İkinci safhada Ermeni aydınlar tutuklanmıştır. 24 Nisan 1915'te 650'den fazla Ermeni aydını – bilim adamları, din adamları, avukatlar, gazeteciler, doktorlar ve yazarlar – tutuklanarak İç Anadolu'da acımasızca öldürülmüşlerdir. Son safhada ise Ermeniler, Mayıs 1915'ten başlayarak Suriye çöllerine doğru Resülayn ve Deyr-i Zor'a sürülmüşler ve birkaç ay içinde de bütün Ermeniler acımasızca yok edilmişlerdir. Sonuç olarak, 1915-1916 yılları arasında 1,5 milyon Ermeni ortadan kaldırılmış, bunların 800.000'i yollarda katledilmiş, 200.000'den fazla kadın, kız ve çocuk Müslümanlaştırılmıştır. 1890 tarihinde başlayan 1915'te zirveye ulaşan ve 1922 tarihine kadar devam eden “soykırım” ile 2,5-3 milyon Ermeni kurban verilmiştir. Ermeni soykırımı, soykırım tarihinin ilk ve en büyük soykırımıydı.⁹

Ermenileri “imha planı” iddialarının birinci safhasında geçen Osmanlı ordusundaki Ermeni asker sayısı araştırmacılar tarafından henüz araştırılmamış bir konu olması nedeniyle yaklaşık dahi olsa rakamsal bir ifade kullanmak bilimsel açıdan etik olmayacaktır. Ayrıca iddialarda geçen rakamsal veriler de herhangi bir resmi kaynaktan sağlanmamıştır. Ermenistan Cumhuriyeti Milli Bilimler Akademisi Soykırım Müzesi ve Enstitüsü, seferberlik ilan edilince Osmanlı ordusuna 60.000 Ermeni'nin alındığını kaydetmektedir.¹⁰ Kirakosyan'a göre ise bu sayı 50.000 kişidir.¹¹ Bu verilerden yola çıkarak Ermenilerin kendi kaynakları arasında Osmanlı ordusunda görev yapan Ermeniler konusunda ihtilafın olduğu görülmektedir. Bu konuyla ilgili arşiv belgelerinde şu bilgiler dikkat çekicidir:

Türk ordusundaki Ermeni neferi her fırsattan istifade ederek silahlarıyla Rus ordusuna firar ediyordu. Subay ve doktorlarında birçok bilgiyle Rus ordusuna katıldıkları görülüyordu. Savaşın en buhranlı zamanlarında cephane, batarya ve yedek mevzilerinin işaretle düşmana gösterildiği çoğu kez görülüyordu. Bu cümleden hareketle Pazacur¹² mevziinde, mevzileri işaret ettiği görülen Gümüşhaneli Hovvannesoglu Kirkor, verildiği askeri mahkeme de suçunu tereddütsüz itiraf ediyordu.¹³

Seferberlik ilan edilince Müslüman Osmanlı vatandaşları askere giderken, Ermeni Osmanlı vatandaşları ise sadece yüzde beş oranında silahaltına alınmışlardır. Bunlarda kendilerine verilen silahlarla birlikte kaçarak askere gitmeyen Ermenilerle birleşerek Van'daki Ermenilere katılmışlardır.¹⁴

Osmanlı yönetiminin Emniyet Genel Müdürlüğü kayıtları esas alınarak 1916 yılında *Ermeni Komitelerinin Âmâl ve Harekât-ı İhtilaliyesi* adı ile hazırladığı eserde:

Askerlik çağrısına gelmeyenler “Dam Askeri Taburu” adıyla Ermeni mahallelerinde damdan dama dolaşarak, halkı korkutarak savaş için olağanüstü seferberlik vergisi toplamaya başladılar...¹⁵ Önceleri dikkat çekememek için silahsız, sonraları ise silahlı olarak Osmanlı ordusundan kaçmaya başlayan Ermeni askerler ile Van

(9) Poğosyan S, A. Saryan, E. Hovhannesyan. s. 228-232 (Söz konusu kitap Ermenistan Haçatur Abovyan Pedagoji Üniversitesinde okutulan tarih kitabıdır). Oysaki sevk ilk dönemlerinden itibaren bölgedeki Osmanlı idarecilerince oluşturulan sosyal ve ekonomik yardım kuruluşları savaş şartları altında hizmet etmeye çalışmıştır. Örneğin, IV. Ordu Klığı Halep Meskene'de bir yetimhane açmıştır. Bu yetimhanede 164 Ermeni çocuk barındığı gibi ihtiyaçlarının karşılanması için de pazar yeri kurarak kiraya vermiştir. (*Arşiv Belgeleriyle Ermeni Faaliyetleri 1914-1918*, C: VII, s. 74). Savaş sonrasında ise çeşitli yardım kuruluşları faaliyet göstermeye başlamıştır. Bunlardan biri de Near East Relief'tir. Cemiyeti Akvam'a devredilen bölgede Near East Foundation (NEF) tarafından Halep'te kurulan sığınma evi ile 1700 Ermeni göçmenine yardım edilmiştir (Jeppe, Karen. *Halep Sığınma Evi 1922-1927*, Çev. Y.Serdar Demirtaş, İstanbul: Alfa, 2014, s. 5).

(10) http://www.genocide-museum.am/trk/armenian_genocide.php, Erişim Tarihi: 18.08.2014, 21:11

(11) Kirakosyan, s. 262.

(12) Erzurum, Köprüköy, Ortaklar.

(13) *Arşiv Belgeleriyle Ermeni Faaliyetleri 1914-1918*, C: I, s. 102.

(14) *Ermeniler Tarafından Yapılan Katliamların Belgeleri 1914-1919*, Cilt II, Ankara: Devlet Arşivleri Genel Müdürlüğü Nu:49, 2001, s. 86.

(15) *Ermeni Komitelerinin Amaçları ve İhtilal Hareketleri*, Ankara: ATA-SE, 2003, s. 157.

ve Muş taraflarında tanınan komitacı-
lardan Antranik, Muşlu Sampat ve Vanlı
Hamazasp gibi kişilerin üçer dörder yüz
kişilik taburlar oluşturarak talime başla-
dıkları haber alındı.¹⁶

Ermenileri “imha planı”nın ikinci saf-
hası olarak iddia edilen 24 Nisan 1915 tutuk-
lamaları ile ilgili Ermeni kaynakları arasında
tutuklananların sayısı bakımından da bir
tutarlılık yoktur: Ermenistan Cumhuriyeti
Milli Bilimler Akademisi Ermeni Soykırım
Müzesi ve Enstitüsü’nün verilerine göre
tutuklananların sayısı yaklaşık 1000 kişi-
dir.¹⁷ Kirakosyan’a göre bu sayı 800,¹⁸ Hans
Freiherr von Wangenheim’a¹⁹ göre 500,²⁰
Ermenistan yedinci sınıf tarih kitabında
600,²¹ diğer bir kaynak da ise 760 Ermeni ay-
dını tutuklanarak İç Anadolu’ya sürülmüşler
ve işkence edilerek öldürülmüşlerdir.²²

Ermeni Nüfusu		Kayıplar	Kurtulanların Sayısı
Kilikya ve Kuzey Suriye	79.600	79.600	-
Halep	142.300	138.300	4.000
Trabzon vilayeti	53.500	53.500	-
Erzurum Vilayeti	203.400	163.200	40.200
Sivas Vilayeti	200.000	200.000	-
Elazığ Vilayeti	131.200	131.200	-
Diyarbakır Vilayeti	81.700	81.700	-
Van Vilayeti	192.200	192.200	-
Bitlis Vilayeti	196.000	196.000	-
Batı Anadolu	71.100	71.100	-
Bursa Vilayeti	131.900	83.700	48.200
Ankara Vilayeti	133.500	133.500	-
İstanbul ve Edirne	194.000	30.000	164.000
<i>Genel Toplam</i>	1.810.400	1.554.000	256.400

Görüldüğü üzere kaynaklar, sayı ba-
kımından olmasa da “sürülüp işkence edil-
dikleri” konusunda hemfikirlerdir. Yine bu
iddialarda da verilerin resmi kaynaklardan
sağlanamama sorunu aynı şekilde varlığını
korumaktadır.

Osmanlı arşiv belgelerinden sağlanan
bilgilere göre ise bu sayı 610’dur. Ancak ad-
resleri tespit edilen bu kişilerden 235’i tutuk-
lanabilmiştir.²³ Diğer 375 kişi ise ya adresle-
rin de bulunamamış ya da önceden aldıkları
istihbaratla yurt dışına kaçmışlardır. Ayrıca

bunlardan 356’sı Taşnak, 173’ü Hınçak, 72’si
Ramgavar ve 9’u ise farklı komita üyeleridir.²⁴
Nesim Ovadya İzrail’in tespitlerine göre bu
sayı 250’dir.²⁵

Ermenileri “imha planı”nın üçüncü
safhası olan Suriye çöllerinde bir milyon-
dan fazla Ermeni’nin yok edildiği iddiası
da Ermeni kaynakları arasında ihtilafli bir
konudur. Ermeni iddialarını destekleyen
Lepsius’un²⁶ tablosunu incelediğimizde: Os-
manlı topraklarında yaşayan Ermenilerin top-
lam sayısı 1.810.400’dür. Kurtulanların sayısı
ise 256.400’dür. Geriye kalan 1.554.000 kişi
ise yok edilmiştir (Ek-1).²⁷ Tabloda on üç yer-
leşim bölgesinden dokuzunda hiç kurtulan
Ermeni’nin olmaması da ayrıca dikkat çekici
bir durumdur.

Ermenilerin yok edildiği iddialarını
destekleyen diğer bir kaynak Teodik Teodoros

(16) a.g.e., s. 170.

(17) http://www.genocide-museum.am/trk/armenian_genocide.php,
Erişim Tarihi: 13 Eylül 2014, 17:10

(18) Kirakosyan, s. 294.

(19) I. Dünya Savaşı sırasında Osmanlı Devleti’nde Almanya büyükel-
çisidir.

(20) Barseğyan, Lavrenti. *Hayeri Tsaghspanutyuni Osmaniyan Turkiyayni
1915-1918 [Osmanlı Türkiye’sinde Ermeni Soykırımı 1915-1918]*,
Hator: II. Yerevan: Nahabet, 2011, s. 11.

(21) Barhudaryan, V. *Hayots Patmutyun-7*, Yerevan: Luys, 2005, s. 138.

(22) Poğosyan, Ruzan. Niçin Ermeni Soykırımı Nisan’da Kutlanıyor,
Azg Gazetesi, Sayı: 73, 23 Nisan 2005.

(23) Gürün, Kamuran. *The Armenian File*, Mersin: Rustem, 2001, s.
207.

(24) Sarıay, Yusuf. What Happened on April 24 1915?: The Circular
of April 24, 1915, and the Arrest of Armenian Committee Mem-
bers in Istanbul. *International Journal of Turkish Studies*, Güz 2008:
Sayı 14, Nu: 1-2, 75-101, s. 82, <http://www.mfa.gov.tr/data/DIS-POLITIKA/ErmeniIddialari/yusuf-sarinay-what-happened-in-april-24-1915-the-circular-of-april-24-1915-and-the-arrest-of-armenian-committee-members.pdf>, 14 Eylül 2014, 17:03

(25) İzrail, Nesim Ovadya. *24 Nisan 1915*, İstanbul: İletişim, 2013, s.
227-233.

(26) Dr. Johannes Lepsius (1858-1926), Alman din adamı ve politika-
cisidir. Ermenilere yönelik yardım kuruluşları arasında ilk sırayı
alan, “Alman Doğu Misyonu” ile “Alman Ermeni Cemiyeti”nin yö-
neticisidir. Ermeni dostu olarak tanınan Lepsius, Alman misyoneri
sıfatıyla başta Ermeniler olmak üzere Doğudaki Hıristiyanlara ya-
pılan yardım çalışmalarını yürütmüştür (Ek-3). Kılıç, Selami. Er-
meni Dostu Olarak Tanınan Bir Alman Din Adamı Dr. Johannes
Lepsius, *Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi*, Ankara: C. XVII, Sayı
51, 2001, 585-603, s. 585.

(27) Vilayetlerdeki Ermeni nüfusunun toplamı alındığında kaynaktan
verilen toplam sayı ile örtüşmemektedir. O yüzden vilayetlerdeki
sayılar tekrar toplanarak elde edilen sayı yazılmıştır. Ayrıca, tab-
lonun orijinalin de Bağdat, Suriye ve Filistin bölgesi için 13.500
kişi, nüfusun toplamı mı yoksa hayatını kaybedenlerin sayısı mı
olduğu net bir şekilde ifade edilmemiştir. Bu nedenle sayı, tabloya
dahil edilmemiştir. Kirakosyan, Lepsius’un bu verilerini; *Турецкая
политика истребления армян 1880-1922 [Türklerin Ermenileri
İmha Politikası 1880-1922]* adlı eserden aktarmaktadır. Kirakos-
yan, C. *Aracın Hamaşbarhayin Paterazın Yev Arevntabayutyuni*
[Birinci Dünya Savaşı ve Batı Ermenistan], Yerevan: Hayastan,
1967, s. 403-405.

Lapçincyan'ın²⁸ editörlüğünü yaptığı *Amenun Daretsoyts* [Herkesin Yıllığı]²⁹ adıyla bilinen yıllıktır. Yılığın, 1 Nisan 1921'de yayınlanan sayısında Birinci Dünya Savaşı'ndan önce Osmanlı topraklarında 2.026.700 Ermeni yaşarken savaş sonrası bu sayı 592.200 kişiye düşmüştür. Sonuç olarak 1.434.500 Ermeni yok edilmiştir (Ek-2).³⁰

Bu üç kaynak, çok farklı rakamlar vererek sevk sırasında bir milyondan fazla Ermeni'nin yok edildiği iddiasında bulunmaktadır. Bu üç kaynaktaki rakamları vurgulamakla yetineceğiz çünkü kaynak sayısı artıkça ortaya çıkan yelpazedeki rakamlarda paralel bir artış göstermektedir.

Ne kadar Ermeni'nin sevk edildiği konusunda arşiv kaynakları üzerinden yapılan değerlendirmeler de, 1914 yılında Anadolu'da toplam Ermeni nüfusu 1.225.422'dir.³¹ 1915 yılında "Sevk ve İskân Kanunu"nun uygulandığı bölgelerde Ermeni nüfusu ise 987.569'dur. Bunlardan 413.067'si sevk edilmiştir.³² Türk ve yabancı arşiv belgeleri ile hazırlanan ve nüfus istatistiklerini kapsamlı bir şekilde ele alan diğer bir eserde ise bu sayı 1.229.007'dir.³³ Sevk edilen Ermeni sayısı ise 422.758'dir.³⁴ Sonuç olarak Salnameler, Nüfus İstatistik Defterleri, Diplomatik raporlar, Ermeni Patrikhanesi İstatistikleri, İngiliz İstatistikleri, Amerikan İstatistikleri ve farklı araştırmacıların çalışmalarında 1892'lerden 1914'e kadar Osmanlı coğrafyasında yaşayan Ermeni nüfusu için 1.300.000 ile 1.700.000 arasında değişen bir rakam zikredilmektedir.³⁵

Ermeni Asker ve Ailelerinin Sevk Edilmeyeceği Hakkında Mukarrerat

Göçe tabi olmayan bölgelerin dışında bazı özel durumlarda da Ermenilerin hakları korunmaya çalışılmış, harp zamanında sağlanabilecek her türlü esneklik gösterilmiştir. Bunlara Elazığ'da sähipsiz Ermeni çocukların buldukları mahallerde kalacaklarını;³⁶ Düyün-ı Umûmiyye'de çalışan

Ermeni memurların o an için sevk edilmeyeceklerini;³⁷ Ermeni mebus ve ailelerinin sevk edilmeyeceklerini; İstanbul Bulgar Hastanesi'nde Doktor Nikolo'nun fotoğrafçı olan babası Papazyan'ın sevkinin ertelenmesini;³⁸ hasta ve âmâ Ermenilerin sevk olunmayacağını;³⁹ Tekfurdağı⁴⁰ eski mebusu Agop Boyacıyan'ın yeğeni Tekfurdağlı Bogos'un Konya'da kalmasına müsaade edilmesini;⁴¹ Halep'te bulunan Maraş Katoliklerinin sevk tabi tutulmayacaklarını;⁴² hatta nüfusları az olan Antalya Ermenilerinin sevk olunmayacakları⁴³ gibi birçok örnek vermek mümkündür.

Görüldüğü üzere alınan kararlar ile kanunun bütün Ermenileri kapsamadığı açıktır. Bu karar Osmanlı ordusunda hizmet eden Ermeni asker ve aileleri için de geçerlidir. 6 Ağustos 1915 tarih ve 7508 numaralı emir gereğince "tebdil-i mekân ettirilecek Ermenilerden velisi asker veya memur ailelerinin buldukları mahallerde kalacağı",⁴⁴ "Ermeni asker, zabitan [ile] sıhhiye zabıt ve ailelerinin buldukları mahallerde bırakılarak ihraç edilmemeleri"⁴⁵ kararları ile birçok Ermeni asker, askeri öğrenciler ve aileleri sevk edilmemişlerdir. Bu hususta yanlışlıkla sevk edilen Ermeni asker ve aileleri olmuşsa da

(28) Teodik Teodoros Lapçincyan, *Ustünlük Sıptgıgıgı* [Amenun Daretsoyts] adlı yılığın 1915 yılığın yayınlamasından sonra 20 Nisan 1915'te Divan-ı Harpte yargılanarak 1 yıl hapis cezası almıştır. Böylece 24 Nisan tutuklamasından kurtulmuştur. İzzail, Nesim Ovadya. 24 Nisan 1915, İstanbul: İletişim, 2013, s. 217.

(29) *Ustünlük Sıptgıgıgı* [Amenun Daretsoyts]: Teodoros Lapçincyan tarafından 1907-1928 yılları arasında yayınlanmıştır. Yıllık, 1923'e kadar İstanbul'da, 1928'e kadar Paris'te yayın hayatına devam etmiştir. "Amenun Daretsoyts"i Medsavastak Hmbagin [Amenun Daretsoyts'un Olağanüstü Editörü: Teodik Teodoros Lapçincyan], 5 Mart 1913, [http://www.azator.gr/yushateti/5638--1873-1928-l-r-?tmpl= component&print= 1&layout= default &page=](http://www.azator.gr/yushateti/5638--1873-1928-l-r-?tmpl=component&print=1&layout= default &page=,), Erişim Tarihi: 24.08.2014, 21:15

(30) Kirakosyan, s. 406.

(31) *Arşiv Belgeleriyle Ermeni Faaliyetleri 1914-1918*, C: I, s. 605.

(32) a.g.e., s. 147.

(33) Özdemir, H., K.Çiçek, Ö.Turan, R.Çalık, Y.Halaçoğlu. *Ermeniler: Sürgün ve Göç*, Ankara: TTK, 2004, s. 17.

(34) a.g.e., s. 88.

(35) a.g.e., s. 52.

(36) *Osmanlı Belgelerinde Ermeniler 1915-1920*, s. 51.

(37) a.g.e., s. 55.

(38) a.g.e., s. 78-79.

(39) a.g.e., s. 92.

(40) Tekfurdağı.

(41) a.g.e., s. 118.

(42) a.g.e., s. 142.

(43) a.g.e., s. 81.

(44) ATASE. Koleksiyon: BDH, K: 2288, G: 14, B: 4-1.

(45) *Osmanlı Belgelerinde Ermeniler 1915-1920*, s. 85.

bireysel başvurular dikkate alınarak uygulamadaki yanlışlıklar hızla düzeltilmiştir.

Maltepe Talimğâh Dış Tabibi Üsteğmen Barvir'in kararlar ile ilgili olarak ailesinin İstanbul'a iadesini istediği dilekçesinde:

Seferberlik ilanından beri Osmanlı ordusunda doktor olarak hizmet etmekteyim. İstanbul'da ikamet eden babam Doktor Cerrahyan ile annem, İzmit'te misafir olarak buldukları sırada Konya Ereğli'ye sevk edilmişlerdir. Olay üzerine babam Cerrahyan ile annemin İstanbul'a yanıma gönderilmeleri için emir verilmişti. İhtiyar babam ve annemin Konya'ya kadar geldiklerini haber aldım. 1,5 aydan beri henüz buraya gelememeleri ve annemin hasta olması beni olumsuz etkilemektedir. Konya'da beklemekte olan babam Cerrahyan ile annemin İstanbul'a yanıma gönderilmeleri için tekrardan emir verilmesini talep ediyorum. Gereği emir ve tensiplerinize (10 Eylül 1915).⁴⁶

Dilekçe sonrasında Tabip Üsteğmen Barvir'in ailesi Konya'dan İstanbul'a gönderilmiştir.⁴⁷ Kütahya'da bulunan Tabip Yüzbaşı Dülbendciyan'ın ailesi de aynı şekilde İstanbul'da kalarak kanunun yaptırımlarından muaf tutulmuştur.⁴⁸ 5. Ordu'da görev yapmakta olan Dış Tabibi Karnik Karakoç Bursa'da bulunan dört asker ailesi için dilekçe vermiş ve İstanbul'a nakillerini sağlamıştır.⁴⁹

20 Kasım 1915'te Talat Paşa'nın bizzat emriyle Hovseb Kendirciyan'ın kardeşi askerde olduğu için ailesi sevkten muaf tutularak Halep Vilayeti'nde ikamet ve ibatesi [barındırma] sağlanmıştır.⁵⁰

Topçu Teğmen Mıgırdiç Karabetoğlu, İzmit'teki ailesinin (annesi, dört kız kardeşi ve iki eniştesi) Konya'ya sevk edilmesiyse söz konusu karar kapsamında İzmit'e,⁵¹ Asteğmen Artin Galustoğlu, Konya'ya sevk edilen ailesinin Eskişehir'e,⁵² Asteğmen Asadur Artinoğlu da Konya Ereğli'ye sevk edilen ailesinin İzmit'e iadeleri sağlanmıştır.⁵³ Aynı şekilde 77'nci Alay 3'üncü Tabur'da görevli

Yüzbaşı Simpat Bacanyan'ın ailesi de sevkten muaf tutulmuştur.⁵⁴

Söz konusu karar kapsamında sadece Ermeni asker ve aileleri değil, askeri okullarda okuyan Ermeni askeri öğrenciler ile aileleri de karar kapsamına alınmış ve sevkten muaf tutulmuşlardır.

İstanbul'da topçu okulu hastanesine memur İstanbul Tıp Fakültesi ikinci sınıf öğrencisi Agop Muhtar, Konya'ya sevk edilen ailesinin Adapazarı'na iadelerini, Tıp Fakültesi dördüncü sınıf öğrencisi Simon Artin, Konya Ereğli'de ikamet eden ailesinin sevkten muaf tutulmalarını istemişlerdir.⁵⁵ Aynı şekilde Tıp Fakültesi öğrencisi Haydarpaşa Hastanesinde memur Horenoğlu Kigork, kız kardeşi Zaruhi'nin Konya'dan Bandırma'ya iadesini talep etmiştir.⁵⁶

Edirne askeri lisesi öğrencilerinden Bursalı Mihranoğlu Artin Efendi, okuluna dönmüş ailesi ise Bursa'ya iade edilmiştir.⁵⁷

Enver Paşa, 22 Ağustos 1915'te İzmit Sancağı, Ermişe 'de bulunan Ermeni Ruhban okulunda ki 23 kadar öğrenci ile öğretmenlerinin sevk edilmemesini bizzat emretmiştir.⁵⁸

Sonuç

"Sevk ve İskân Kanunu"nun yaygın bir şekilde "Tehcir Kanunu" olarak kullanılması sevk edilen Ermeniler için Osmanlı Devleti'nin almış olduğu "iskân tedbiri"nin göz ardı edilmesine sebep olmaktadır. Bu nedenle kanunun "Sevk ve İskân Kanunu" olarak anılmasına gayret göstermek gelecek nesillere aktarma hususunda doğru bir yaklaşım olacaktır.

(46) ATASE. Koleksiyon: BDH, K: 2288, G: 14, B: 1-30.

(47) ATASE. Koleksiyon: BDH, K: 2288, G: 14, B: 1-35.

(48) ATASE. Koleksiyon: BDH, K: 2288, G: 14, B: 1-46.

(49) ATASE. Koleksiyon: BDH, K: 2288, G: 14, B: 1-111.

(50) ATASE. Koleksiyon: BDH, K: 1806, G: 341, B: 1-9.

(51) ATASE. Koleksiyon: BDH, K: 2288, G: 14, B: 1-36.

(52) ATASE. Koleksiyon: BDH, K: 2288, G: 14, B: 1-58.

(53) ATASE. Koleksiyon: BDH, K: 2288, G: 14, B: 1-66.

(54) ATASE. Koleksiyon: BDH, K: 2288, G: 14, B: 1-94.

(55) ATASE. Koleksiyon: BDH, K: 2288, G: 14, B: 1-41.

(56) ATASE. Koleksiyon: BDH, K: 2288, G: 14, B: 1-70.

(57) ATASE. Koleksiyon: BDH, K: 2288, G: 14, B: 1-48.

(58) ATASE. Koleksiyon: BDH, K: 2288, G: 14, B: 1-2.

Görüldüğü üzere “Soykırım” iddialarını üç safhada açıklayan Ermeniler, bu iddiaları aktarırken kendi kaynakları arasında pek çok ihtilaf yaşamaktadır. Bu ihtilafların gerekçesi elbette resmi belgelerden sağlanamayan bilgilerden kaynaklanmaktadır.

“Sevk ve İskân Kanunu” nun yürürlüğe girmesiyle başlayan Ermeni sevkıyatı sonrasında ortaya çıkan kanun boşluklarını doldurmak için birçok karar alınmıştır. Osmanlı ordusunda hizmet eden Ermeni asker ve aileleri için de alınan kararlarla birçok Ermeni asker ve ailesi sevkten muaf tutulmuştur. Yanlışlıkla sevk edilen Ermeni asker ve aileleri olmuşsa da bireysel başvurular dikkate alınarak uygulamadaki yanlışlıklar hızla düzeltilmiştir. Kararın gerekçesi olarak – bugün Ermeni kaynaklarında da ifadesini bulduğu gibi – Osmanlı Ordusu’nda görev yapan bazı Ermeni askerlerin kendilerine duyulan güveni kötüye kullanarak düşman saflarına geçtikleri ve düşman ordularına bilgi aktardıkları ve malzeme kaçırmaları da etkin bir rol oynamıştır. Ancak, benzeri özel durumlara sahip Ermeniler için de kararların alınması Osmanlı ordusunda hizmet eden Ermeni askerlerine devletin hizmetleri karşılığı bu kararı almış olabileceği ihtimalini de düşündürmektedir.

Kaynaklar

Arşiv Belgeleri

- ATASE Arşivi, BDH Koleksiyonu, K: 1806, G: 341, B: 1-9.
 ATASE Arşivi, BDH Koleksiyonu, K: 2288, G: 14, B: 1-2.
 ATASE Arşivi, BDH Koleksiyonu, K: 2288, G: 14, B: 1-30.
 ATASE Arşivi, BDH Koleksiyonu, K: 2288, G: 14, B: 1-35(36).
 ATASE Arşivi, BDH Koleksiyonu, K: 2288, G: 14, B: 1-41.
 ATASE Arşivi, BDH Koleksiyonu, K: 2288, G: 14, B: 1-46.
 ATASE Arşivi, BDH Koleksiyonu, K: 2288, G: 14, B: 1-48.

ATASE Arşivi, BDH Koleksiyonu, K: 2288, G: 14, B: 1-58.

ATASE Arşivi, BDH Koleksiyonu, K: 2288, G: 14, B: 1-66.

ATASE Arşivi, BDH Koleksiyonu, K: 2288, G: 14, B: 1-70.

ATASE Arşivi, BDH Koleksiyonu, K: 2288, G: 14, B: 1-94.

ATASE Arşivi, BDH Koleksiyonu, K: 2288, G: 14, B: 1-111.

Resmî Yayınlar

Arşiv Belgeleriyle Ermeni Faaliyetleri 1914-1918, Cilt-VIII, Ankara: ATASE, 2005.

Ermeni Komitelerinin Amaçları ve İhtilal Hareketleri, Ankara: ATASE, 2003.

Ermeniler Tarafından Yapılan Katliamın Belgeleri 1914-1919, Cilt-II, Ankara: Devlet Arşivleri Genel Müdürlüğü Nu.:49, 2001.

Osmanlı Belgelerinde Ermeniler (1915-1920), Ankara: Devlet Arşivleri Genel Müdürlüğü Nu: 14, 199.

Telif Eserler

BARHUDARYAN, V. *Hayots Patmutyur-7*, Yerevan: Luys, 2005.

BARSEĞYAN, Lavrenti. *Hayeri Tsağaspanutyuni Osmanyen Turkiayum 1915-1918 [Osmanlı Türkiyesinde Ermeni Soykırımını 1915-1918]*, Hator: II. Yerevan: Nahabet, 2011.

GÜRÜN, Kamuran. *The Armenian File*, Mersin: Rustem, 2001.

İZRAİL, Nesim Ovadya. *24 Nisan 1915*, İstanbul: İletişim, 2013.

JEPPE, Karen. *Halep Sığınma Evi 1922-19127*, Çev. Y.Sedar Demirtaş. İstanbul: Alfa, 2014.

KIRAKOSYAN, C. *Aracın Hamaşbarhayin Pateraznu Yev Arevmtabayutyuni [Birinci Dünya Savaşı ve Batı Ermenistan]*, Yerevan: Hayastan, 1967.

ÖZDEMİR H., K.ÇİÇEK, Ö.TURAN, R.ÇALIK, Y.HALAOĞLU, *Ermeniler: Sürgün ve Göç*, Ankara: TTK, 2004.

POĞOSYAN, S., A. SARYAN, E. HOVHANNESYAN. *Hayots Patmutyur [Ermeni Tarihi]*, Yerevan: Haçatur Abovyanı Anvan Haykakan Petekan, 2009.

Makaleler

KILIÇ, Selami. Ermeni Dostu Olarak Tanınan Bir Alınan Din Adamı Dr. Johanhes Lepsius, *Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi*, Ankara: C. XVII, Sayı 51, 2001, 585-603.

POĞOSYAN, Ruzan. Niçin Ermeni Soykırımı Nisan'da Kutlanıyor, *Azg Gazetesi*, Sayı: 73, 23 Nisan 2005.

SARINAY, Yusuf. What Happened on April 24 1915?: The Circular of April 24, 1915, and the Arrest of Armenian Committee Members in Istanbul, *International Journal of Turkish Studies*, Güz 2008: Sayı 14, Nu: 1-2, 75-101, http://www.mfa.gov.tr/data/ DISPOLITIKA /ErmeniIddialari/yusuf-sarinay-what-happened-in-april-24_-1915_-the-circular-of-april-24_-1915_-and-the-arrest-of-armenian-committee-members.pdf

Web siteleri

- www.azator.gr
- www.genocide-museum.am
- www.mfa.gov.tr

Ekler

Հայերի տեղահանության և զարհ իջված դրամները ըստ մարզերի

Մարզ	Հայերի թիվը	Կրակոցի անգանձված և կորսված
1. Կենտրոն և Հյուսիսային		
Արարատի վիլայեթի	72500	
այդ թվում՝		
Երևան	2200	2000
Արաբկոն	22000	27000
Հաչն	21200	21200
Վանաձոր	11000	11000
Հայերի վրայից	162200	
այդ թվում՝		
Հայաստան	22000	27000
Չարսանգ	27200	27200
Չարսանգ	2000	2000
Արարատ	25000	25000
Արագած	25200	25200
Անատոլի	18000	18000
Կենտրոն և Հյուսիսային մարզերի 212200 Հայրենիքից արտաքին և կորսվածը ազատելու լինելու մասին		
2. Արևելյան Անատոլիա		
Երզրանի վիլայեթի	27200	
այդ թվում՝		
Տրապիզոն	22700	22700
Մանիսա	20400	20400
Երզրանի վիլայեթի	202800	
այդ թվում՝		
Երզրան	62000	62000 (այդ թվում 25 հազար)
Օրդուկոյս	25200	23200
Երզրան	17000	17000
Երզրան	10300	10300
Հաղպատ	12000	12000
Վանաձոր	10200	10200
Մուշ	25000	25000
Մարաշ	12000	12000
Մուշիցի	12000	12000
Մուշիցի	400	400

Կենտրոն	Կորսված	Կորսված
Երևան	2200	2000
Արարատ	22000	27000
Հաչն	21200	21200
Վանաձոր	11000	11000
Երզրան	22700	22700
Մանիսա	20400	20400
Օրդուկոյս	25200	23200
Երզրան	17000	17000
Երզրան	10300	10300
Հաղպատ	12000	12000
Վանաձոր	10200	10200
Մուշ	25000	25000
Մարաշ	12000	12000
Մուշիցի	12000	12000
Մուշիցի	400	400

Ek-1 Lepsius'un 1915 Ermeni nüfusu ve kayıpları

Հեղձված Հայաստանում հայ բնակչության թիվը ըստ մարզերի և կորսվածը

Մարզ	Կորսված	Կորսված
Երևան	22000	16500
Արարատ	22000	1200
Արարատի վիլայեթի	204000	32000
Չարսանգ	121000	3000
Չարսանգ	125000	
Հաչն	127000	200
Վան	202000	182500
Չարսանգ	25000	12000
Վանաձոր	150000	150000
Չարսանգ	25000	20000
Հաչն	27200	7000
Երզրանից արտաքին	28000	28200
Արարատ	11000	11000
Վանաձոր	15000	15000
Երզրան, Արարատ, Չարսանգ	12000	9200
Երզրան	25000	10200
Չարսանգ	2500	2500
Վան	600	1000
Երզրան	1000	10200
Չարսանգ	400	400
Մուշ	200	200
Մանիսա	400	400
Հաչն	52000	72000
Ընդամենը՝ 2012700 202200		

Ek-2 "Herkesin Yılığ" (Ամենուն Տարեցոյց) 1915 Ermeni nüfusu ve kayıpları

Ek-3 Ermeni pulu üzerinde Johannes Lepsius-2013
Kaynak: http://en.wikipedia.org/wiki/Johannes_Lepsius